

RÖKFRIA SKOLGÅRDAR – FINNS DET?

Kartläggning av rökning på
skolgårdar i Västra Götaland

RAPPORTNR: 2014:04

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

RAPPORTNR: 2014:04

ISSN: 1403-168X

RAPPORTANSVARIGA: Ulrika Ankargren och Miia Vuolama

FOTO: Christoffer Lundh, Karin Renås och Amanda Riski

FORMGIVNING: Malin Fasth grafisk form

KONTAKT: Ulrika Ankargren, tel. 010-224 43 35, e-post: ulrika.ankargren@lansstyrelsen.se

Miia Vuolama, tel. 010-224 43 68, e-post: miia.vuolama@lansstyrelsen.se

TRYCKERI: Elanders Sverige AB

Rapporten finns som pdf på www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under
Publikationer/Rapporter.

INNEHÅLL

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	6
INLEDNING.....	7
BAKGRUND	8
Rökning – ett stort folkhälsoproblem	8
Tobakslagen	8
Skolans ansvar	9
Tobakskonventionen	10
Nationella strategier	10
METOD	12
RESULTAT	13
Förekommer det rökning?	13
Övriga tecken på att rökning förekom.....	13
Förekomst av askkoppar, väderskydd och rökrutor	14
Skyltar/dekaler som upplyser om gällande rökförbud.....	16
Sammanställning av resultatet.....	17
Rökning på högstadieskolor	18
Rökning på gymnasieskolor.....	19
DISKUSSION	20
Styrning.....	20
ANDT i den ordinarie undervisningen	20
Föräldrarnas roll.....	21
Den fysiska miljön	21
Tillgänglighet.....	21
Tillsyn	22
Slutord.....	22
Bilaga 1	25
Bilaga 2	26

FÖRORD

Rökning är vårt största folkhälsoproblem. Över 6 000 personer dör av rökning varje år. Ett av de långsiktiga målen med svensk ANDT-politik (alkohol, narkotika, dopning och tobak) är att barn ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av tobak.

Det finns flera miljöer som är rökfria enligt lag – skolor och skolgårdar är en av dessa. Enligt tobakslagen är rökning förbjuden i lokaler som är avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom samt på skolgårdar och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem. Förbudet gäller även vuxna och elever som fyllt 18 år.

Kommunen har tillsynsansvaret för rökfria miljöer på skolgårdar. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet över kommunen. Under hösten 2013 har Länsstyrelsen i Västra Götalands län besökt 119 skolgårdar (68 högstadies- och 51 gymnasieskolor) i länets samtliga 49 kommuner för att kartlägga hur rökfria länets skolgårdar är. Resultaten presenteras i denna rapport.

Rökfriheten på skolor och skolgårdar är ett område där samverkan mellan tillsynsverksamhet och förebyggande verksamhet ger bästa resultat. Insatser för att minska underårigas rökning bidrar till en bättre folkhälsa och sätter fokus på tillgänglighetsfrågan samt langningsproblematiken.

Framgångsfaktorer i det ANDT-förebyggande arbetet är att kommunen har en samordnarfunktion, policy och handlingsplan för arbetet med stöd från ledning. Utmaningen i Västra Götalands län är ökad samordning och prioritering av ANDT-frågor på kommunal nivå.

Enheten för social hållbarhet på Länsstyrelsen har uppdrag inom tillsyns- och förebyggande arbete. Med denna rapport visar vi tillståndet på länets skolgårdar samt kommer med förslag som ska hjälpa skolor och kommuner i sitt arbete att nå rökfria skolgårdar. Vi ser fram emot fortsatt samarbete 2014!

Talieh Ashjari

Enheten för Social hållbarhet

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

SAMMANFATTNING

Alla skolgårdar ska vara helt rökfria. Förbudet mot rökning gäller sedan 1994 dygnet runt, sju dagar i veckan. Förbudet gäller alla, vuxna som elever.

Länsstyrelsen i Västra Götaland har gjort en kartläggning av skolgårdar i alla länets 49 kommuner. Alla kommuner har minst en högstadieskola representerad i undersökningen. I alla kommuner där det finns gymnasieskolor är minst en gymnasieskola representerad i undersökningen.

Totalt omfattar kartläggningen 119 skolor i länet; 68 högstadieskolor och 51 gymnasieskolor.

Eftersom skolor från alla kommuner är representerade i undersökningen ger kartläggningen en helhetsbild av situationen i länet.

Kartläggningen har genomförts genom observationer på skolgårdar med hjälp av ett standardiserat protokoll. Områden som undersöktes var om det förekom rökning, om det fanns övriga tecken på rökning såsom fimpar, askkoppar, väderskydd för rökning eller rökrutor och om det fanns skyltning/dekaler som upplyser om rökförbud uppsatta på skolorna.

Resultatet visade att rökning förekom på 18 procent av högstadieskolorna och på 71 procent av gymnasieskolorna. Dessutom förekom det tecken på rökning såsom fimpar på flera skolgårdar både vid gymnasieskolor och vid högstadieskolor. Av gymnasieskolorna var det endast vid en skola där det inte fanns några

fimpar. Vid 78 procent av högstadieskolorna fanns det fimpar.

Askkoppar fanns också i hög grad på skolgårdarna ute i länet – på 36 gymnasieskolor och 7 högstadieskolor. Väderskydd fanns lokaliserade på ett fåtal skolor.

Glädjande nog fanns det inga rökrutor vid de undersökta skolgårdarna. Skyltar och dekaler var mest förekommande på gymnasieskolorna där 76 procent av gymnasieskolorna hade sådana uppsatta medan endast 32 procent av högstadieskolorna hade det.

Åtgärder behöver göras för att nå målet med rökfria skolgårdar. Tydligare skyltning och borttagande av askkoppar är exempel på åtgärder som är enkla att genomföra.

Andra åtgärder kan vara att skolan får en bättre dialog med föräldrar och lokala aktörer. Det är viktigt att skapa en tobakspolicy på skolan. Det är rektorn som har ansvaret för att det finns tobakspolicy och att den följs upp. Skolorna behöver också integrera undervisning om tobakens skadeverkningar i de olika ämnena så att eleverna får en kontinuerlig kunskap om problemen som det medför att använda tobak.

Kommunerna behöver ha tillsyn på skolgårdarna och en effektivare tillsyn av tobakshandlare.

INLEDNING

Ett av de övergripande målen för den svenska ANDT-strategin är att minska tobaksbruket. Ett av de viktigaste syftena är att förhindra att barn och ungdom hamnar i tobaksberoende. För att skydda barn och ungdom från tobakens skadeverkningar infördes bestämmelser om rökfria skolgårdar i tobakslagen 1994.

Rökförbudet på skolor och skolgårdar gäller dygnet runt, sju dagar i veckan och i alla lokaler som är avsedda för barnomsorg och skolverksamhet. Det här gäller även vuxna och elever som fyllt 18 år.

Förbudet gäller också när skolverksamhet inte bedrivs. Till exempel på studiedagar för personal, under föräldramöten och vid verksamheter utan koppling till skolan i lokalen.

I tillsynen av kommunerna har Länsstyrelsen uppmärksammat att kommunerna inte prioriterar tillsynen av rökfria miljöer. Kommunens tillsyn är en central del av kontrollen av den direkta åtkomsten till tobaksprodukter och

möjligheten att bruka tobak. Ofta saknas det även en förståelse och koppling mellan tobakstillsynen och det övriga förebyggande arbetet i kommunen. En effektiv kontroll av att lagar och regler följs är en viktig förutsättning för den restriktiva tobakspolitiken.

Trots införandet av bestämmelserna om rökfria skolgårdar i tobakslagen 1994 så uppfyller 90 procent av gymnasieskolorna och 80 procent av högstadieskolorna inte kraven för rökfria miljöer (Skolverket, 2013).

Länsstyrelsen i Västra Götaland har valt att göra den här kartläggningen för att undersöka hur tobakslagen efterlevs ute på skolorna i länet. Genom att låta minst en skola i varje kommun ingå i kartläggningen har vi kunnat få fram en heltäckande bild av länets skolgårdar. Är de verkligen rökfria?

BAKGRUND

Rökning – ett stort folkhälsoproblem

Rökning är fortfarande vårt största folkhälsoproblem, 6 400 personer dör av rökning och 200 personer dör av passiv rökning årligen. 11 procent av männen och 13 procent av kvinnorna i åldrarna 18–64 röker dagligen. Rökning bidrar till stora negativa konsekvenser av hälsan och det är främst socioekonomiskt utsatta personer som röker. Konsekvenser av rökning bidrar till stora kostnader för samhället och beräknas kosta ca 30 miljarder kronor varje år (Statens folkhälsoinstitut (FHI), 2009).

Ända sedan 1960-talet har rökning varit starkt förknippat med sjukdom och rökning är idag den enskilt största riskfaktorn för sjukdom och förtidig död. Hälften av alla rökare dör i förtid och förlorar ungefär tio år av sin förväntade livslängd. Det finns ett samband mellan tobaksrökning och en förhöjd risk att drabbas av 58 olika sjukdomar. Lungcancer är sjukdomen som är starkast förknippad med tobaksrökning (FHI, 2010).

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) har gjort en undersökning om drogvanor i Västra Götaland bland årskurs 9 och gymnasieelever årskurs 2. Undersökningen visar att förekomsten av rökare bland elever är hög. Elva procent bland pojkarna och 14 procent av flickorna i årskurs 9 är rökare. Bland gymnasieelever i årskurs 2 i Västra Götaland klassificerades 28 procent av pojkarna

och 31 procent av flickorna som rökare enligt undersökningen (CAN, 2013).

Rökning är ett stort problem eftersom det finns en samvariation med andra skadliga beteenden som alkohol och/eller droger. Exempelvis har tobaksanvändare en högre risk att skapa ett riskbeteende gällande alkohol och har en större risk utveckla ett narkotikabruk. Det är ovanligt att narkotikaanvändare aldrig har rökt cigaretter tidigare och det finns ett starkt samband mellan att dricka alkohol ofta och rökning (FHI, 2013).

Tobakslagen

1993 beslutade riksdagen om Sveriges första tobakslag (1993:581) och den uppdaterades under 1994 med avsnittet om rökförbud på skolgårdar.

Rökning är förbjuden i lokaler som är avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom samt på skolgårdar och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem.

Kommunen har tillsynsansvaret för rökfria miljöer på skolgårdar. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet över kommunernas tillsyn över exempelvis rökfria miljöer. Länsstyrelsen ska också lämna råd och stöd till kommunerna.

Med skolverksamhet avses grund- och gymnasieskola. Förbudet gäller själva lokalerna för verksamheterna i fråga. Andra omständigheter, t.ex. att vissa elever kan ha fyllt 18 år, saknar

betydelse. Bestämmelserna gäller även då vuxenundervisning bedrivs i lokalerna.

Förbudet gäller också då skolverksamhet inte bedrivs, t.ex. vid studiedagar för enbart personal, vid föräldramöten på kvällstid och liknande. Rökförbudet gäller dygnet runt, sju dagar i veckan.

Rökförbudet gäller också på skolgårdar. Lagen ger inte möjlighet till undantag från rökförbudet i utomhusmiljöer som är avsedda för barn- och ungdomsverksamhet. Det innebär att det inte i något fall är möjligt att inrätta rökrutor. Det finns heller ingen möjlighet att anvisa någon plats för rökning (FHI, Handbok Tobakslagen).

Skolans ansvar

Skolans ansvar för att skapa en tobakspolicy ligger hos rektorn och det är hans/hennes uppgift att delegera arbetet och skapa en agenda kring en sådan policy. Tobakslagen förbjuder rökning på skolgårdar och detta gäller även de anställa på skolan men även vid kvällsaktiviteter som exempelvis föräldramöten. Skolgården ska vara en rökfri miljö. Enligt läroplanen har skolan ansvar för att elever ska ha fått kunskaper inom den egna livsstilens betydelse för hälsan, miljön och samhället. Även här är det rektorns ansvar att integrera upplysningen om riskerna med tobaksanvändning i de olika ämnena som undervisas i skolan (Skolverket).

Skollagen säger att det ska finnas tillgång till hälsobesök och elevhälsan för alla i den svenska grundskolan.

25 § Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas. För medicinska, psykologiska och psykosociala insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog, kurator. Vidare ska det finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.

27 § Varje elev i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska erbjudas minst tre hälsobesök som innefattar allmänna hälsokontroller. Varje elev i sameskolan ska erbjudas minst två hälsobesök som innefattar allmänna hälsokontroller. Hälsobesöken ska vara jämnt fördelade under skoltiden. Eleven ska dessutom mellan hälsobesöken erbjudas undersökning av syn och hörsel och andra begränsade hälsokontroller. Det första hälsobesöket får göras under utbildningen i förskoleklassen istället för under utbildningen i en sådan skolform som avses i första stycket. Varje elev i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska erbjudas minst ett hälsobesök som innefattar en allmän hälsokontroll.

Tobakskonventionen

2003 tog Världshälsoorganisationen (WHO) ett historiskt beslut om världens första folkhälsokonvention som heter *Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll*. Det är ett internationellt juridiskt avtal vars syfte är att minska den tobaksrelaterade sjukligheten och dödligheten men också tobakens påverkan på samhälle och miljö. Artikel 3 beskriver målet med ramkonventionen om tobakskontroll:

Målet för denna konvention och dess protokoll är att skydda nuvarande och framtida generationer från de förödande hälsomässiga, sociala, miljömässiga och ekonomiska konsekvenserna av tobaksbruk och exponering av för tobaksrök, genom att tillhandahålla en ram för parternas genomförande av tobakskontrollåtgärder på nationell, regional och internationell nivå i syfte att fortlöpa och kraftigt minska tobaksbruket och exponeringen av tobaksrök.

2003 beslutade Sverige om fyra delmål som ska nås till 2014:

1. En tobaksfri livsstart från år 2014.
2. En halvering till år 2014 av antalet ungdomar under 18 år som börjar röka eller snusa.
3. En halvering till år 2014 av andelen rökare bland de grupper som röker mest.
4. Ingen ska utan eget val utsättas för rök i sin omgivning.

Nationella strategier

Den nationella ANDT-strategin är sedan 2011 en samlad strategi för alkohol, narkotika, dopning- och tobakspolitiken som anger mål och inriktning för hur insatserna från samhället ska fördelas, genomföras och följas upp för åren 2011–2015. Det övergripande målet för ANDT-politiken är att samhället ska vara fritt från dopning och narkotika, ett minskat tobaksbruk och minskade skador socialt och medicinskt orsakat av alkohol. Förutom detta övergripande mål finns det sju långsiktiga mål:

1. Tillgång till narkotika, dopningsmedel, tobak och alkohol ska minska.
2. Barn ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, dopning eller tobak.
3. Successivt minska användandet av narkotika, dopning, alkohol och tobak hos barn och unga.
4. Minska antalet personer som utvecklar skadligt bruk, missbruk eller beroende av narkotika, alkohol, tobak eller dopningsmedel.
5. En ökad tillgänglighet av vård för personer med missbruk- och/eller beroendeproblematik.
6. Personer som skadas eller dör på grund av sitt eller andras bruk av narkotika, alkohol, dopningsmedel eller tobak ska minska.
7. Aktivt driva ANDT-politiska frågor inom EU och internationellt (Regeringen, 2013).

Statens folkhälsoinstitut har tagit fram en nationell strategi för rökfria skolgårdar som ska fungera som ett stöd för kommunledningar och skolledningar. Strategin ska verka som ett underlag för alla skolor att utveckla en egen policy för en tobaksfri skolmiljö. Enligt den nationella strategin för rökfria skolgårdar ges förslag att en policy om tobak bör innefatta olika delar och moment:

- Tydligt reglemente gällande tobak ska finnas.
- Alla som befinner sig på skolans område berörs av policyn d.v.s. både elever och personal.
- Eleverna ska få en bättre kunskap om tobak och dess negativa effekter.
- Viktigt att skolan för en dialog med andra aktörer i området, t.ex. affärer där det säljs tobak.
- Interagera med föräldrar om tobak på föräldramöten.
- Konsekvenser för elever eller personal om reglerna bryts.
- Elevhälsan ska diskutera tobaks farlighet med elever på deras hälsosamtal.
- Ska finnas möjlighet till avvänjning av tobak via skolans resurser (FHI).

METOD

En kartläggning genom tillsynsbesök har genomförts på skolor i alla 49 kommuner som finns i Västra Götalands län. I kartläggningen har vi gjort observationer på 68 högstadieskolor och 51 gymnasieskolor vilket sammanlagt blir 119 skolor i länet, *se bilaga 1*.

Målet har varit att få med minst en högstadieskola och en gymnasieskola från varje kommun i kartläggningen. I vissa kommuner finns inga gymnasieskolor men det finns högstadieskolor i alla kommuner. Detta innebär att alla kommuner i Västra Götalands län har minst en skola representerad i kartläggningen.

Ett tillsynsprotokoll togs fram med ett antal frågor, *se bilaga 2*. Alla tecken på om det förekom rökning på skolgården undersöktes. Följande frågor ingick i protokollet:

- Förekommer det rökning?
- Finns det tecken på rökning t.ex. fimpar?
- Finns det askkoppar på skolgården?
- Finns det väderskydd för rökare på skolgården?
- Finns det rökrutor?
- Finns det skyltar/dekaler som upplyser om rökförbudet uppsatta på skolans byggnader samt ingångar?

Samtliga skolor har besökts under perioden oktober till december 2013. Tillsynsbesöken utfördes runt 10.30–13.00 på vardagar för att se hur det ser ut kring lunchrasterna. Besöken varade i max 30 minuter. Bilder togs också vid vissa skolor dock aldrig på personer.

Materialet från kartläggningen har sammanställts och utifrån denna sammanställning har vi sedan skapat diagram till resultatdelen i undersökningen. Kartläggningen har genomförts av Christoffer Lundh, Karin Renås och Amanda Riski under handledning av Lars Andersson, Ulrika Ankargren och Miia Vuolama på Länsstyrelsen. Rapporten har skrivits av Christoffer Lundh.

RESULTAT

Resultatet visade att mest rökning förekom på gymnasieskolorna och att tecken på rökning fanns på majoriteten av skolorna. Nedan följer en resultatredovisning av våra observationer som gjordes ute på olika skolor och skolgårdar i Västra Götalands län.

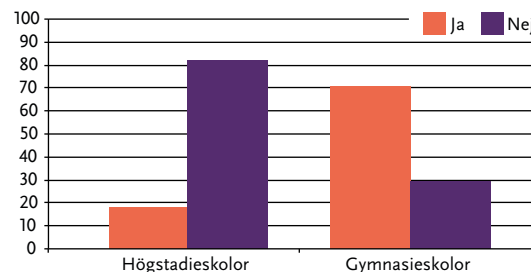
Förekommer det rökning?

Skolgårdarna undersöktes efter personer som rökte. Det kunde vara både elever, lärare eller andra vuxna. Det var stor skillnad mellan gymnasieskolor och högstadieskolor. Frekvensen av rökare var mycket högre på gymnasieskolor än på högstadieskolor och beteendet hos tobaksbrukarna skilde sig mellan gymnasieelever och högstadieelever. Gymnasieeleverna hade en mer öppen och avslappnad attityd till rökning. Vid flera tillfällen sågs gymnasieelever röka helt öppet på skolgården och många gånger även direkt utanför ingångarna till skolan. Detta skedde även på högstadieskolor men inte i lika stor utsträckning och där observerades rökningen vid mer undanskymda platser exempelvis bakom byggnader tillhörande skolan.

Övriga tecken på att rökning förekom

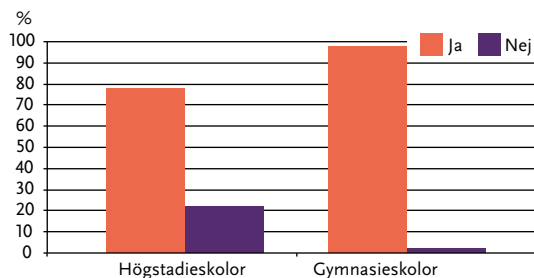
Under observationerna letade vi efter övriga tecken på rökning som fimpar på skolgårdarna. Fimpar var ett vanligt förekommande tecken på att rökning skedde på skolgårdarna, både på högstadieskolor och gymnasieskolor. Oftast låg fimparna samlade på marken inom ett område men det fanns också skolor som hade enstaka fimpar utspridda över skolgården. På ett fåtal skolgårdar kunde inga observationer huruvida det fanns fimpar på marken göras då det fanns mycket nysnö som täckte skolgården.

Förekommer det rökning på skolan?

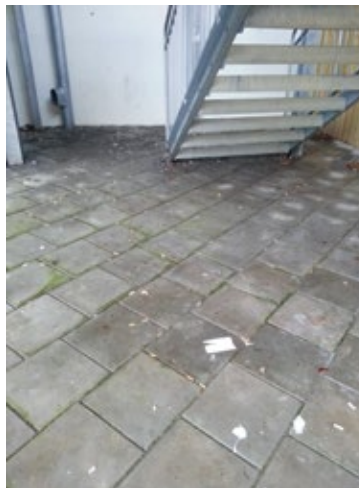

Diagrammet visar att det förekom rökning på 18 procent (12 skolor av 68) av högstadieskolorna och på 71 procent (36 skolor av 51) av gymnasieskolorna.

Förekomst av fimpar

Diagrammet visar att fimpar förekom på 78 procent av högstadieskolorna och på 98 procent av gymnasieskolorna. Fimpar fanns på alla gymnasieskolor utom en och av högstadieskolorna hade 53 skolor fimpar synligt på skolgården.

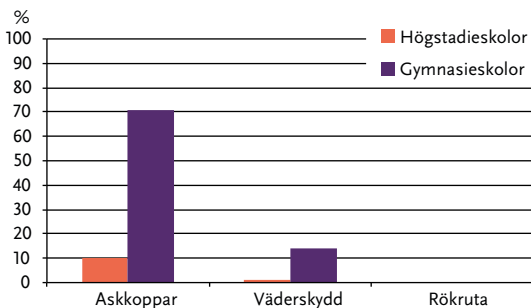

Fimpar på baksidan av en skola.

Fimpar på en skolgård.

Förekomst av askkoppar, väderskydd och rökrutor

Diagrammet visar att 10 procent (7 av 68 skolor) av högstadieskolorna och 71 procent av (36 skolor av 51) av gymnasieskolorna hade askkoppar tillgängliga på sin skolgård. Väderskydd var mindre vanligt förekommande och inga rökrutor observerades i kartläggningen.

Förekomst av askkoppar, väderskydd och rökrutor

Vid kartläggningen var förekomst av askkoppar, väderskydd och rökrutor delar av det som undersöktes. Askkoppar fanns på majoriteten av gymnasieskolorna men på högstadieskolorna var askkoppar ett mindre vanligt förekommande fenomen.

Askkoppar fanns utsatta på olika ställen på skolgården. De kunde vara bredvid ingångar eller längre ut i anslutning till skolgården. På vissa skolgårdar fanns det motsägelsefulla budskap där askkoppar var i närheten av skyltar som upplyste om rökförbud. Det är möjligt att skolan eller kommunen på detta sätt vill få bukt på nedskräpning men det ger ändå en signal på att rökning är tillåten.

Väderskydd fanns lokaliserade på ett fåtal skolor. Väderskydd kan också sända ett motsägelsefullt budskap och underlätta för rökare. Inga rökrutor observerades på de kartlagda skolgårdarna.

En askkopp på en skolgård som är motsägelsefullt placerad.

Ett väderskydd som är placerad på en skolgård.

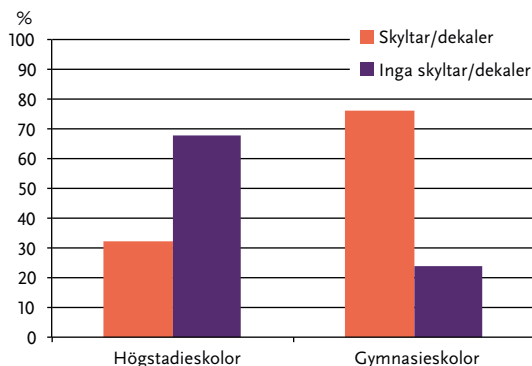

En askkopp som är placerad bredvid en av skolans byggnader

Askkoppar utsatta på en skolgård.

Skyltar/dekalering som visar att rökning är förbjuden

Diagrammet visar att 32 procent av högstadieskolorna hade skyltar och/eller dekalering uppsatta på skolan som visar att rökning är förbjuden. 76 procent av gymnasieskolorna hade sådana skyltar och/eller dekalering uppsatta på skolan.

En otillåten skylt.

Skyltar/dekalering som upplyser om gällande rökförbud

Det undersöktes om skyltar och dekalering fanns uppsatta på skolans byggnader eller skolgård. De flesta gymnasieskolorna hade skyltar eller dekalering uppsatta medan högstadieskolorna var sämre på att skylta om att rökning är förbjuden på skolområdet.

Det fanns en stor variation av skyltar och dekalering som var uppsatta på skolorna. En del var mycket bra och tydliga medan vissa skyltar var motsägelsefulla eller knappt synliga. Vissa skyltar hänvisade också till andra platser att röka på. Detta är inte tillåtet enligt tobakslagen. Enligt Handbok Tobakslagen, FHI:

»Lagen ger inte möjlighet till undantag från rökförbudet i utomhusmiljöer som är avsedda för barn- och ungdomsverksamhet. Det innebär att det inte i något fall är möjligt att inrätta rökrutor. Det är således inte möjligt att upprätta rökrutor på någon annans mark och hänvisa skoleleverna dit eftersom även detta område då kommer att jämföras med en skolgård.«

»Det finns heller ingen möjlighet att anvisa någon plats för vuxna att röka inom de utomhusområden som omfattas av lagen. Rökförbudet på skolgårdar gäller således även i de fall där skolor för barn och ungdomar är samlokaliserade med vuxenundervisning, såväl på dagtid då eleverna delar skolgård som på kvällstid då de vuxenstuderande ensamma förfogar över skolgården. Vuxna får heller inte röka på skolgården i anslutning till t.ex. föräldramöten på kvällstid.«

Under kartläggningen har skyltar med hänvisning för rökning till andra platser observerats. Detta är alltså inte tillåtet enligt tobakslagen.

Det fanns många olika former av skyltar som skolorna hade uppsatta. Dekalerna fanns också utsatta på fönster och ingångar på vissa skolor. En del av dem var dock mycket små och vissa var förstörda på något sätt så att exempelvis halva dekalen saknades. Vissa skolor hade också bara en dekal uppsatt trots att skolan

bestod av flera byggnader och hade flera ingångar. Budskapet blir inte särskilt tydligt då. Det observerades inga eller få skyltar/dekaleringar vid högstadieskolorna.

Skyltning som visar att rökning är förbjuden.

Exempel på tydlig skyltning på skolgården.

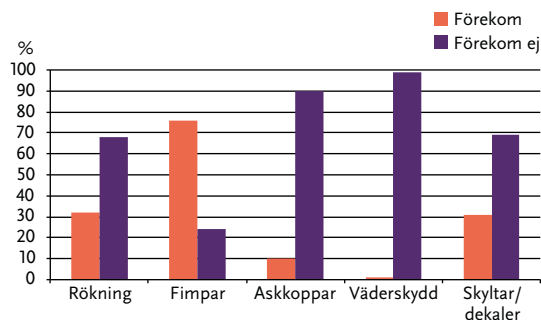
En dekal som är förstörd.

Sammanställning av resultatet

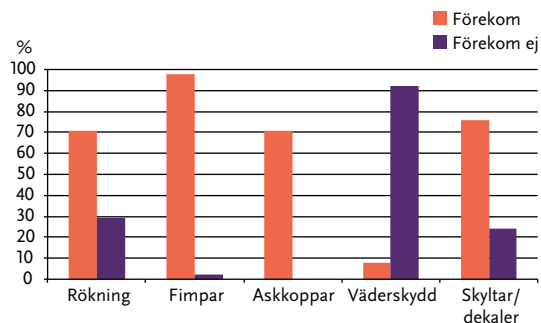
Kartläggningen visar att det förekommer rökning på både gymnasieskolor och högstadieskolor. Rökning är något mindre förekommande på högstadieskolorna. Samtidigt finns det fimpas på flera högstadieskolor och endast 32 procent av högstadieskolorna hade skyltar eller dekaleringar. Vid sju högstadieskolor fanns det askkoppar utsatta.

Det förekom rökning på flera gymnasieskolor – vid 71 procent av alla gymnasieskolor observerades att någon rökte på skolgården. Alla skolor utom en hade fimpas på skolområdet. Askkoppar var också mer förekommande på gymnasieskolorna – på 70 procent av skolorna vid gymnasieskolor fanns det askkoppar utsatta på skolområdet. Dock var skyltningen och dekalerna mer vanligt förekommande på gymnasieskolorna.

Sammanställning av observationer på högstadieskolorna

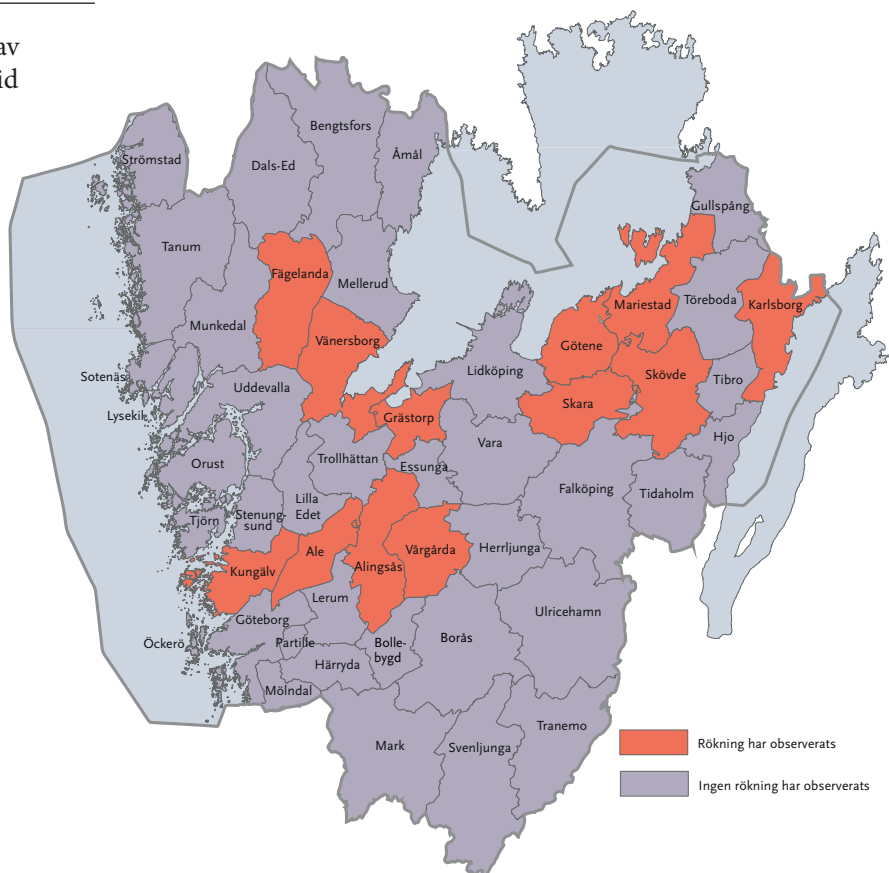

Sammanställning av observationer på gymnasieskolorna

Rökning på högstadieskolor

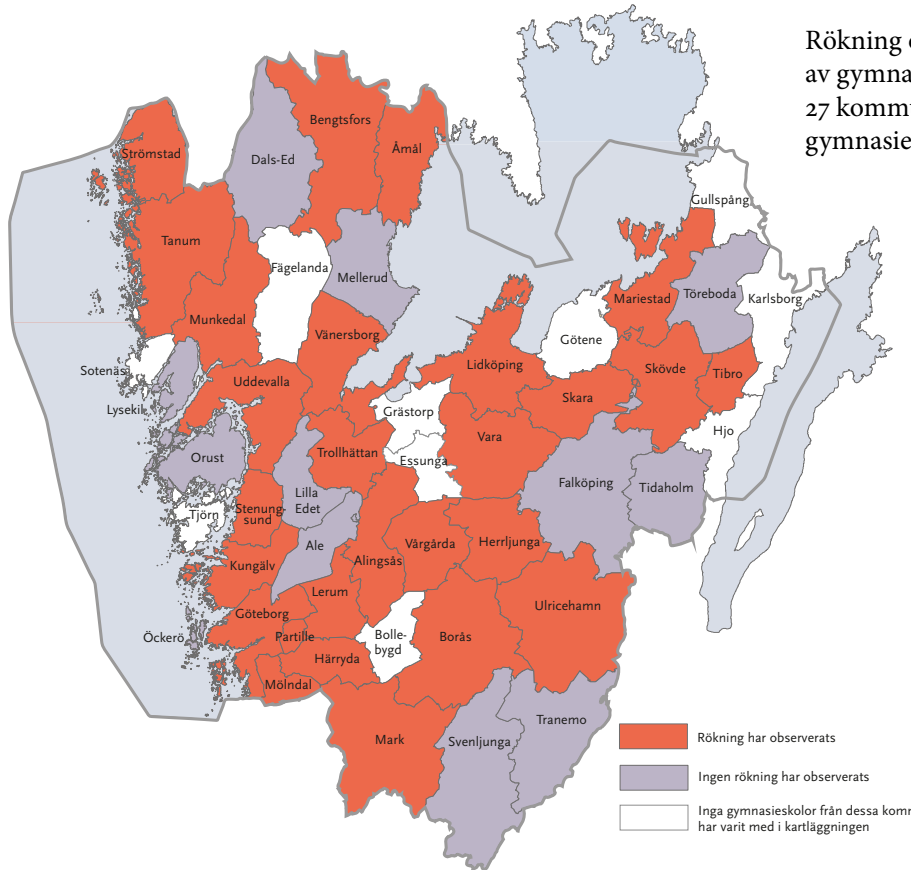
Rökning observerades på 18 procent av högstadieskolorna (12 skolor av 68) vid tolv kommuner.

Bilden visar i vilka kommuner i Västra Götalands län som rökning kunde observeras på högstadieskolorna.

Rökning på gymnasieskolor

Rökning observerades även på 71 procent av gymnasieskolorna (36 skolor av 51) vid 27 kommuner. I tio kommuner finns inga gymnasieskolor.

I kartläggningen har vi inte hittat en enda kommun som skulle ha haft helt rökfria skolgårdar med rätt skyltning. Även om det inte förekom rökning på alla skolgårdarna så kunde det finnas fimpas på marken eller förekomma rökningsfrämjande åtgärder, såsom askkoppar. Vidare har skolorna mycket kvar att göra för att upplysa om rökförbudet.

Bilden visar i vilka kommuner i Västra Götalands län som rökning kunde observeras på gymnasieskolorna.

DISKUSSION

Kartläggningen av skolgårdarna i Västra Götalands län visar att det fortfarande finns mycket kvar att göra för att skolan ska bli en rökfri miljö. Rökning förekom på 71 procent av gymnasieskolorna och på 18 procent av högstadieskolorna.

Kartläggningen gjordes mellan 10.30–13.00 vilket gör att observationerna har varit begränsade till vad som skedde just vid den tidpunkten. Besöken har varat i max 30 minuter och under den här tiden har många problemområden lokalisats. Det finns mycket att göra för att förbättra rökfriheten på skolgårdar. I denna diskussion ger vi några förslag till åtgärder.

Rökningen på gymnasieskolorna upplevdes under observationerna som ett accepterat beteende. Rökningen skedde precis utanför ingångarna eller ute på skolgården. Det är anmärkningsvärt att det på alla gymnasieskolor utom en fanns fimpas på skolgården. Detta visar att rökning förekommer på skolgården, under eller utanför skoltid.

Observationer har gjorts av elever och skolpersonal, både lärare och kökspersonal, som röker på skolgården. Askkopparna som finns utsatta på många av skolgårdarna bidrar till att rökningen blir ett accepterat beteende. Vissa av askkopparna finns vid ingångarna och vissa har funnits vid bänkar som är utsatta på skolområdet.

Styrning

Skolorna runtom i Västra Götalands län har en del saker som kan förbättras för att skolgårdarna ska bli den rökfria miljö som de ska vara. Rektorn har ett stort ansvar i detta arbete och han/hon är ansvarig för att det finns en tobakspolicy och att den efterlevs. En tobakspolicy är något som alla skolor behöver utarbeta och implementera i sina verksamheter. Det behöver också skapas en tydlig handlingsplan så att alla, lärare, elever, föräldrar och skolpersonal, vet vad som gäller i olika situationer. Det är viktigt att det finns tydliga regler för hur överträdelse av policy hanteras och av vem.

Det finns exempel på skolor som har infört nolltolerans mot rökning och där ansvarig lärare tar kontakt med elevens föräldrar om en elev röker. Sker det upprepade gånger kallas eleven till rektor för samtal. Vissa skolor har en särskild projektgrupp som driver arbetet om rökfri skolgård och det finns tydliga dokument och strategier för arbetet (FHI, 2010).

En attitydförändring krävs ute på skolorna. Rektorer, lärare och övrig personal behöver ta sitt ansvar för att detta sker.

ANDT i den ordinarie undervisningen

Ett sätt att motverka rökning hos elever är att integrera tobakens skadeverkningar i den ordinarie undervisningen. Studier har gjorts av tre olika läroplaner där det har visat sig

att ANDT-undervisningen fått mindre och mindre utrymme (FHI, 2013). En ny satsning behöver göras och det finns möjlighet att få in ANDT i flera ämnen. ANDT-undervisning innebär att undervisning om skadeverkningar av användandet av alkohol, narkotika, dopning och tobak ska integreras i ämnena enligt läroplanen.

Det är rektorns ansvar att integrera ämnen så att det passar in i läroplanen och det är också hans/hennes ansvar att sätta upp tydliga mål för undervisningen. Skolan behöver ha en tydlig arbetsplan för undervisning av ANDT. Elever behöver engageras och aktiveras i undervisningen och det behöver finnas en långsiktighet där utvärderingar görs av undervisningen.

För att tidigt ändra attityder och motverka ett skadligt beteende i framtiden behöver de negativa konsekvenserna av tobaksanvändning integreras i undervisningen redan i årskurs 5 eller 6. Om information ges tidigt så kan det motverka användandet av tobak i ett senare skede.

Elever ska också ha möjlighet att sluta med tobaksanvändning och skolorna ska kunna erbjuda hjälp via elevhälsovården. Elever ska bli informerade om att de kan vända sig till skolan för att kunna sluta med tobaksbruk.

Föräldrarnas roll

För att tobaksbruket ska minska behöver flera aktörer som arbetar mot samma mål involveras i arbetet. Föräldrar behöver informeras/utbildas om hur de kan göra för att minska risken att deras barn börjar använda tobak. De behöver

också veta vad som gäller på skolan och vilka de eventuella konsekvenserna blir om deras barn röker på skolgården.

På föräldramöte kan föräldrar ges möjlighet att diskutera tobaksfrågan med skolans personal och andra föräldrar. Studier har visat att risken för tobaksbruk hos ungdomar ökar om normen i hemmet är att rökning är ett acceptabelt beteende (FHI, 2011). Ett tydligt avstånd från tobak från föräldrar minskar därmed risken för tobaksbruk hos deras barn.

Den fysiska miljön

Skolorna behöver ha en tydligare och synligare skyltning. Skyltningen ska vända sig till elever, personal och allmänheten. Askkopparna som finns utsatta på skolorna måste även tas bort eftersom det ger dubbla budskap om rökning. Eventuella väderskydd ska tas bort och fimpar som finns på skolgården behöver städas undan. Skyltningen behöver finnas ute på skolgården och dekaler behöver sättas upp på alla ingångar. Det ska vara tydligt att rökning är förbjuden på skolområdet.

Tillgänglighet

Skolorna behöver samarbeta med lokala aktörer som finns i närheten av skolan. Tobak ska inte vara lättillgänglig. Det är förbjudet att köpa tobak om personen är under 18 år. En av de största riskfaktorerna för att börja använda tobak är tillgänglighet och det har visat sig att varannan person under 18 år kan köpa tobak. En undersökning av Statens folkhälsoinstitut har visat att 73 procent av pojkarna och 83 procent av

flickorna som går i årskurs 9 kan köpa cigaretter i en tobakskiosk (FHI, 2013).

Tillsyn

Kommunen har det omedelbara tillsynsansvaret både vad gäller detaljhandel med tobak samt rökfria miljöer. Länsstyrelsens tillsyn har visat att många kommuner nedprioriterar tillsyn enligt tobakslagen, ofta har tillsynen av rökfria miljöer bortprioriterats helt. Tillsynen enligt tobakslagen måste prioriteras upp av kommunerna.

Tillsynen är en hörnsten i en restriktiv tobakspolitik. Utan tillsyn ökar möjligheterna för ungdomar att handla cigaretter från oseriösa tobakshandlare samt röka dessa i miljöer som ska vara rökfria.

Uppgiften kan upplevas som alldeles för stor. Ofta saknas även koppling mellan tillsynen och det övriga förebyggande arbetet i kommunen, speciellt när det gäller tillsynen av rökfria miljöer.

Effektivare kontroller behövs hos kioskägarna så att ingen under 18 år kan köpa cigaretter. Kommunernas kontroll av tobaksförsäljning ska präglas av riskmedvetenhet där butiker lokaliserade i närheten av skolor prioriteras.

Kommunerna kan också bli effektivare och mer konsekventa i sin tillsyn av skolgårdar. Kommunerna behöver ha en kontinuerlig tillsyn av skolgårdar och när eventuella problemområden lokaliseras är vikten av dialog med skolan hög. Skolans vetskap om att tillsyn utförs och eventuella konsekvenser som det kan medföra gör att skolans arbete med rökfrihet tas på större allvar.

Slutord

Om vi ska nå rökfria skolgårdar i Västra Götalands län återstår det mycket arbete. Det finns många olika åtgärder att genomföra för att nå målet med rökfria skolgårdar. Vissa åtgärder är enklare att genomföra medan andra är svårare och kräver en större arbetsinsats.

Enklare åtgärder som går att genomföra är exempelvis att ta bort alla askkoppar från skolgården. Genom att ta bort askkopparna visar skolan att det inte är okej att röka på skolgården. Vissa askkoppar finns vid ingångarna till skolan vilket inte är en acceptabel plats. Det sänder signaler att det är tillåtet att röka vid ingångarna.

Tydligare skyltning är också en enkel åtgärd. Skyltar och dekalers finns att beställa från Folkhälsomyndigheten. Tydligare skyltning ger ett budskap att det inte är tillåtet att röka på skolgårdarna.

Ett första steg för att nå rökfria skolgårdar är att agera med de enkla åtgärderna. Samtidigt måste ambitionsnivån i skolans förebyggande arbete höjas. Exempel på ytterligare åtgärder kan vara att ha en bättre dialog med föräldrar, att integrera tobakens skadeverkningar i ämnen och att skapa en tobakspolitik. Vissa åtgärder kräver en större kraftanstängning från skolan men är mycket viktiga för att kunna nå rökfria skolgårdar. En attitydförändring kring tobak behövs.

Det finns mycket forskning som visar riskerna med att tidigt börja använda tobak. Exempelvis har Statens folkhälsoinstitut gjort flera rapporter och studier som visar skadliga effekter av tobaksanvändning och vad som händer med

kroppen när unga personer börjar använda tobak. En annan studie har visat att en tobaksfri omgivning påverkar ungdomar att bli tobaksfria (Edvardsson, 2012) vilket ytterligare visar vikten av att ha en skolgård utan tobak.

Tillsynen är en hörnsten i en restriktiv tobakspolitik. Utan tillsyn ökar möjligheterna för ungdomar att handla cigaretter från oseriösa tobakshandlare samt röka dessa i miljöer som ska vara rökfria. Kommunerna måste ha en effektiv tillsyn av detaljhandel så att tillgängligheten av tobak begränsas. Vidare måste kommunerna bli effektivare och mer konsekventa i sin tillsyn av skolgårdar.

Alla har ett samhällsansvar för att motverka rökning hos unga flickor och pojkar och det behöver tas tag i omedelbart. Oavsett om det är skolans, föräldrars eller kommunernas ansvar så kan alla bli bättre på att motverka rökning. Med rapporten vill Länsstyrelsen uppmärksamma problemet kring rökning på skolgårdar och att kommunerna och skolorna i Västra Götalands län har mycket kvar att göra.

REFERENSLISTA

- Centralförbundet för alkohol- och narkotika-upplysning. *Drogvanor i Västra Götaland. Årskurs 9 och gymnasiet, år 2.* (2013). Uppdragsundersökning nr 36.
- Statens folkhälsoinstitut. *Rökfria skolgårdar och en tobaksfri skoltid – en kunskapssammanställning*, A 2011:16
- Ett samverkansprojekt mellan A Non Smoking Generation, Landstinget Kronoberg, Länsstyrelsen i Kronoberg, Järfälla kommun och Gotland kommun. *Tobaksfri gymnasieskola*, 2011-01-28
- Statens folkhälsoinstitut. www.fhi.se
- Ingrid Aurin Edvardsson, *Towards a tobacco-free generation – A study on the tobacco habits of adolescents: when, why and who?*, Lund University, Faculty of Medicine Doctoral Dissertation Series 2012:78
- Regeringen, www.regeringen.se
- Tobakslag (1993:581)
- Skollag (2010:800)
- Statens folkhälsoinstitut. *Nationell strategi för rökfria skolgårdar.*
- Statens folkhälsoinstitut. *Tobaksfri kommun. En guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet*, 2010.
- Statens folkhälsoinstitut. *Tobakskonventionen. Världens första folkhälsokonvention och hur den kan stimulera det tobaksförebyggande arbetet i Sverige*, 2009.
- Statens folkhälsoinstitut. *Länsrapport 2012*, R 2013:06
- Proposition 2010/11:47 *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken*
- Folkhälsomyndigheten övertar Statens folkhälsoinstituts (samt Smittskyddsinstitutets, och delar av Socialstyrelsens) uppgifter från och med 1 januari 2014.

Antal skolor som besökts, högstadie- och gymnasieskolor

	Antal högstadie- skolor	Antal gymnasie- skolor	Totalt
Ale	2	1	3
Alingsås	2	1	3
Bengtstors	1	1	2
Bollebygd	1	0	1
Borås	2	3	5
Dals-Ed	1	1	2
Essunga	1	0	1
Falköping	2	1	3
Färgelanda	1	0	1
Grästorp	1	0	1
Gullspång	1	0	1
Göteborg	2	3	5
Götene	2	0	2
Herrljunga	1	1	2
Hjo	1	0	1
Härjedalen	2	1	3
Karlsborg	1	0	1
Kungälv	1	1	2
Lerum	2	1	3
Lidköping	1	2	3
Lilla Edet	2	1	3
Lysekil	1	1	2
Mariestad	1	2	3
Mark	2	1	3
Mellerud	1	1	2
Munkedal	1	2	3

	Antal högstadie- skolor	Antal gymnasie- skolor	Totalt
Mölnådal	1	2	3
Orust	2	1	3
Partille	1	2	3
Skara	2	1	3
Skövde	1	2	3
Svenljunga	1	1	2
Strömstad	1	1	2
Sotenäs	1	0	1
Stenungsund	1	1	2
Tanum	2	1	3
Tibro	1	1	2
Tidaholm	1	1	2
Tjörn	2	0	2
Tranemo	1	1	2
Trollhättan	3	3	6
Töreboda	1	1	2
Uddevalla	1	2	3
Ulricehamn	2	1	3
Vara	1	1	2
Värgårda	2	1	3
Vänersborg	1	0	1
Åmal	1	1	2
Öckerö	2	1	3
Totalt	68	51	119

**Observationsprotokoll – Rökfria skolgårdar
Hösten 2013**

Tidpunkt för besöket	
Datum	Veckodag
Tid från – till	
Väderförhållanden:	

Tillsynsobjekt
Namn
Adress
Kommun / stadsdel

Verksamhet som bedrivs	
☐ Högstadieskola ☐ Gymnasieskola	Förekommer det även annan skolverksamhet i lokalerna? ☐ Ja, beskriv ☐ Nej

Skolgården
Finns det en tydligt avgränsad skolgård? ☐ Ja ☐ Nej, beskriv

Rökning på skolgården

Förekommer det rökning på skolgården?

- ☐ Ja
☐ Nej

Förekommer det rökning i anslutning till skolgården?

- ☐ Ja
☐ Nej

Om ja, vilka röker på skolgården?

- ☐ Elever
☐ Skolpersonal
☐ Andra

Beskriv:

Förekommer det i övrigt uppgifter om att rökning förekommer på området?

- ☐ Ja, beskriv
☐ Nej

Förebyggande åtgärder

Förekommer det sådant som kan vilseleda om gällande rökförbud?

- ☐ Ja
☐ Nej

Om ja, vad förekommer?

- ☐ Rökruta
☐ Askkoppar
☐ Vaderskydd för rökare
☐ Annat, beskriv

Informerar skolan om gällande rökförbud på plats?

- ☐ Ja
☐ Nej

Om ja, på vilket sätt?

- ☐ Skyltar
☐ Dekaler
☐ Annat, beskriv

Observationerna gjordes av

Namn

Namn

Underskrift

Underskrift

Bifogas foton?

- ☐ Ja
☐ Nej

Om ja, bilaga nr.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN